

Interview

Politiek en geschiedenis

Stefan Colaes interviewt Gie van den Berghe

Het ontslag van Johan Sauwens en de discussie over de verwerking van het oorlogsverleden, de commissie Lumumba, de uitspraken van Roeland Raes, ... Het verleden blijft het politieke heden beroeren. Gie van den Berghe, historicus en ethicus, juicht de belangstelling van politici voor het verleden toe, maar wijst op het verschil tussen de politicus, die het verleden beschouwt in functie van heden en toekomst, en de historicus, die het verleden om het verleden bestudeert. Vaak wijkt de collectieve herinnering, het beeld dat onder andere politici van het verleden hebben en gebruiken, van de werkelijkheid af. Het is de taak van de historicus dat beeld te corrigeren, in volle onafhankelijkheid en zonder zich voor een bepaald doel te laten misbruiken. De wet op het negationisme is voor Gie van den Berghe niet enkel principieel verkeerd maar ook in de praktijk onuitvoerbaar. Hij pleit ervoor het negationisme met argumenten te bestrijden en het belang en de kracht ervan vooral niet te overschatten. Extreem-rechts via het negationisme proberen aan te pakken, is voor hem de verkeerde strategie.

Het verleden blijft het politieke heden beroeren. Onlangs was er het ontslag van Vlaams minister Johan Sauwens, die aanwezig geweest was op een viering van het Sint-Maartensfonds, een vereniging van ex-oostfrontstrijders. De commotie die nadien ontstond, maakt duidelijk hoe gevoelig het oorlogsverleden bij velen nog ligt. In de nasleep van de zaak Sauwens waren er onder andere oproepen om een commissie te installeren om het oorlogsverleden te verwerken en het idee van Vlaams minister Anciaux om alle negationistische literatuur uit de rekken van openbare bibliotheken te verwijderen.

Maar het verleden beroert de politiek wel vaker. Slechts enkele maanden terug moest Roeland Raes ontslag nemen omdat hij op de Nederlandse televisie de omvang en systematiek van de jodenuitroeiing tijdens WO II in twijfel had getrokken. Het verleidde Vlaams Blok-voorzitter Van Hecke tot de uitspraak dat Raes als politicus geen amateur-historicus moet spelen. En toen begin januari drie Franstalige kamerleden een resolutie indienden om de deportatie van homoseksuelen tijdens WO II te erkennen, kregen zij net vanuit de homobeweging tegenwind.

Oikos ging met Gie van den Berghe, historicus en ethicus, praten over de verhouding tussen politiek, de collectieve herinnering en de wetenschappelijke geschiedschrijving. Hij juicht de belangstelling van politici voor het verleden toe, maar wijst op het verschil tussen de politicus, die het verleden beschouwt in functie van heden en toekomst, en de historicus, die het verleden om het verleden bestudeert. Vaak wijkt de collectieve herinnering, het beeld dat onder andere de politici van het verleden hebben en gebruiken, ook van de werkelijkheid af. Het is de taak van de historicus dat beeld te corrigeren, in volle onafhankelijkheid en zonder zich voor een bepaald doel te laten misbruiken. De wet op het negationisme is voor Gie van den Berghe niet enkel principieel verkeerd, maar ook in de praktijk onuitvoerbaar. Hij pleit ervoor het negationisme met argumenten te bestrijden en het belang en de kracht ervan vooral niet te overschatten. Extreemrechts via het negationisme proberen aan te pakken, is voor hem de verkeerde strategie.

Geschiedenis en collectieve herinnering

“Er zijn twee verschillende benaderingen van het verleden. Enerzijds een wetenschappelijke, de geschiedkunde, die bepaalde normen hanteert om het verleden goed te omschrijven. Zij is gericht op het verleden om het verleden. Er zitten allerlei filters tussen die je niet weg krijgt: ook de historicus leeft in het heden, kijkt naar de toekomst en is een politiek wezen. Maar eigenlijk zou de klemtoon moeten liggen op het verleden omwille van het verleden, het begrijpen hoe het toen was.

Anderzijds is er de collectieve herinnering. Je hebt verschillende collectieve herinneringen: elke groep, zelfs binnen deze maatschappij, heeft een verschillende herinnering. Zo staat bijvoorbeeld de collectieve herinnering van het Vlaams Blok over WO II diametraal tegenover die van de meeste anderen. Of ze nu correct is of niet, die collectieve herinnering van een groep bestaat, in functie van het heden en met een toekomstig doel.

Het grote verschil tussen beide is dat het verleden zoals de publieke opinie het beleeft, en ook de politici, een toekomstgericht verleden is. Het verleden zoals geschiedkundigen het horen te bestuderen, is een op het voorbije gericht verleden. Als men mij bij een voordracht vraagt om vergelijkingen te trekken tussen het heden en de jaren dertig, uit ik eerst mijn reserves. Daarna spreek ik als het politiek-ideologische wezen Gie van den Berghe, niet als de historicus, waarbij ik me uiteraard wel baseer op de geschiedkundige kennis.

Doordat de collectieve herinnering op de toekomst gericht is, gaat ze het verleden bijna onvermijdelijk vervormen en mythologiseren in functie van het toekomstige. Politici zijn met de toekomst bezig, met de collectieve herinnering, niet met geschiedenis. Ze informeren zichzelf vaak niet eens. Drie Franstalige kamerleden van de meerderheid dienden in januari een resolutie in om de deportatie van homoseksuelen tijdens WO II te laten erkennen. Er is nochtans geen genocide geweest, noch op de homo's, noch op de lesbiennes. De lesbiennes zijn zelfs niet verontrust. Het ging immers om een voortplantingsmoraal. Met vrouwen hield men daarbij totaal geen rekening, die zouden wel automatisch zwanger worden, zeker? Ze vielen toen ook minder op dan mannelijke homoseksuelen. Buiten Duitsland zijn homoseksuelen enkel in de Elzas vervolgd, en enkele tientallen in Nederland. Maar niet in België, dat is een mythe.

Het beeld dat in de collectieve (oorlogs)herinnering wordt gebruikt is deels onjuist. Het is voornamelijk een stereotiep zwart-wit-beeld, met heel goeden en heel slechten. Als historicus kan je aan dat beeld proberen te sleutelen en kan je blijven nuanceren, en je kan een commissie aanstellen om de grijstinten te verduidelijken. Maar het onjuiste collectieve beeld, dat ook in de politiek wordt gebruikt, bemoeilijkt de verwerking van het echte verleden.

Toen ik op 5 mei ll. uit Zuid-Frankrijk terugkeerde, door het voormalige Vichy-Frankrijk, bleek dat de plaatselijke bevolking uitbundig de overwinning vierden van het grote Frankrijk op het Nazi-beest. Men zou zich cynisch kunnen afvragen om men in Vichy-Frankrijk, waar de collaboratie zeer belangrijk is geweest, dan de nederlaag viert – al hebben die feestvierders dan niet persoonlijk gecollaboreerd. De collectieve herinnering is er helemaal verdraaid: het lijkt wel of Frankrijk als één man heldhaftig is geweest.

De collectieve herinnering is dus vaak verkeerd, net zoals onze privé-herinneringen. Ik heb een aantal keer elementen uit mijn privé-leven gecontroleerd, en heb toen vastgesteld dat mijn herinneringen niet klopten. Bij een groepsherinnering is het natuurlijk nog complexer, zijn er fataal meer vervormingen.

Onderzoekscommissies, een goede zaak?

“Het is toe te juichen dat de politiek het niet verwerkte wil verwerken, bijvoorbeeld via de oprichting van een onderzoekscommissie. Om te kunnen verwerken, is het verstandig de feiten in al hun complexiteit te kennen. Maar er is altijd een vermenging. De geschiedkundige die wordt aangesteld om zo'n onderzoekscommissie te ondersteunen, zit met een dilemma. Je weet dat je geschiedkundige kennis voor een bepaald doel gebruikt zal worden. Ben je het wel eens met dat doel? Er schort dikwijls wat aan de communicatie tussen politici en historici. Je kan als historicus niet echt onderhandelen en inhoudelijke voorwaarden aan je medewerking verbinden: wat gebeurt er met de resultaten van mijn werk, mag ik het daarmee ook oneens zijn? Dat is het probleem, al zullen er altijd wel historici bereid zijn mee te werken.

Als het doel niet verwerken, maar repressief optreden is, wens ik me te onthouden. Medewerking kan alleen als de repressie kan gemilderd worden. Een politiek van het minste kwaad die je toch in de problemen brengt..

Een ander probleem is dat geschiedkundigen soms worden ingeschakeld als schaamlapje voor een bepaalde politieke maatregel. Historici mogen bijvoorbeeld zeggen dat een werk negationistisch is. Maar zij mogen geen opbouwend voorstel doen om, in plaats van te vervolgen, voor het onderwijs brochures te maken waarin de negationistische argumenten weerlegd worden. Deze geschiedkundige aanpak is kennelijk niet interessant. Dat is vrij kortzichtig.

Een onderzoekscommissie is waardevol, maar ook beperkt. Zo zegt men me dat de commissie Lumumba niet alle voorradige archieven gebruikt. Zo zou een belangrijk archief op het SOMA (Studiecentrum Oorlog en Maatschappij) niet ingezien worden, mogelijk onder tijdsdruk.

Idealiter zou de historicus niet mogen weten waarvoor hij een bepaald onderzoek doet. Theorie natuurlijk, maar bij zo'n onderzoek komt de objectiviteit toch wel onder druk te staan. Als historicus vraag je je ook soms af waarom er nog verder onderzoek nodig is. Wat kan een historische commissie ter verwerking van WO-II nog aan nieuws vinden? Veel is al onderzocht en geïnterpreteerd. Samenvatten?"

De wet op het negationisme

“Aanvankelijk was het de bedoeling de ontkenning van alle genociden strafbaar te stellen. De stuwende krachten achter deze wet, onder wie Fred Erdman, wilden er de genocide op de Armeniërs bij betrekken. Ze hadden er nog andere genociden bij mogen betrekken, onder andere die in Rwanda, waar ook België een minder fraaie rol heeft gespeeld. Maar dat lag wat moeilijk, omwille van de theorie van de uniciteit, het zogenaamd onvergelykbare karakter van de holocaust. Omwille van Turkije, dat nog steeds de genocide op de Armeniërs ontkent, tot in de UNO, kon ook de genocide op de Armeniërs niet opgenomen worden. In Frankrijk – waar nogal wat Armeniërs leven (o.m. Charles Aznavour) – heeft men deze genocide onlangs wel officieel erkend, in ons land is dat blijkbaar nog niet mogelijk. Nochtans zou een staat in een periode waarin men – gelukkig – misdadigers tegen de menselijkheid voor de rechtbank probeert te roepen en te veroordelen, ook daar wel eens werk van mogen maken.

Dat men die wet toch heeft doorgedrukt, heeft onder meer met de timing te maken. Toen de wet in maart 1995 werd gestemd, waren de bevrijding van Auschwitz (januari 1945) en het einde van WO II (mei 1945) net vijftig jaar voorbij. Wat eveneens meegespeeld heeft, is het feit dat er in de ons omringende landen – behalve het Verenigd Koninkrijk – toen al een wet was die de ontkenning van de jodenmoord verbodt. Men vreesde dat België de draaischijf van de holocaustontkenning zou worden – wat het door Siegfried Verbeke al geworden was. De eigenlijke draaischijf zijn echter de Verenigde Staten, waar de ontkenning niet verboden is en dat nooit zal worden.

Ik ben niet alleen principieel tegen de wet, zij is ook onuitvoerbaar. Zij is nog maar één keer toegepast. In 1999 heeft men de grondwet gewijzigd, met name artikel 150 dat bepaalt dat persmisdrijven afgehandeld worden voor een assisenhof. Daaraan heeft men nu toegevoegd, met uitzondering voor racisme en xenofobie. Negationisme staat daar om een of andere reden niet bij. Dat bemoeilijkt de vervolging. Men kan een negationist alleen voor een correctionele rechtbank brengen als men kan aantonen dat zijn ontkenning wordt ingegeven door racisme. Als er geen manifest racistische uitspraken gedaan worden, is het natuurlijk moeilijk in iemands kop te kijken. Nu zijn er heel wat mensen die racisme en negationisme automatisch gelijkschakelen, maar dat is onjuist. Dat geldt wel voor sommigen, maar anderen zijn antizionistisch geïnspireerd, er zijn ook linkse en joodse ontkenners.

Als je als historicus als expert wordt aangesteld in een dergelijke zaak, word je onvermijdelijk gebruikt. Je bent vrij er al dan niet op in te gaan, maar je moet voor jezelf weten of het ten goede zal zijn. Je doet mee aan politiek, moet goed afwegen wat de gevolgen zijn, of je bijdrage ten goede zal zijn..

Een taboe op kritiek op de wet op het negationisme? Dat denk ik niet. Het wordt je niet in dank afgenomen, maar ik heb mijn kritiek toch al op veel plaatsen kunnen spuien. Het voorstel van Anciaux om negationistische werken uit de bibliotheekrekken te halen, krijgt terecht heel wat tegenwind. Maar de wet zal natuurlijk nooit afgeschaft worden. Dat zou ongezien zijn. Fred Erdman heeft in De zevende dag wel gezegd dat men bij het stemmen van de wet onvoldoende nagedacht heeft over de toepassingsmodaliteiten. En wat hem betreft mogen alle boeken in de rekken blijven staan. Dat klopt, want het lezen van holocaustontkenning is niet bij wet verboden.

Tot nu toe is er in België één veroordeling geweest op basis van de wet op het negationisme. De man in kwestie, David Vercruyse, had tijdschriften verspreid die een artikel bevatten waarin de uitroeiing van de joden in twijfel werd getrokken. Ook de boekhandelaar heeft zich moeten verdedigen, maar is vrijgesproken. Ik vind de interpretatie die tot de rechtszaak en veroordeling heeft geleid vrij rekbaar: ontken, minimaliseer of rechtvaardig je de holocaust door zo'n boek te verspreiden? Maar het uitlenen in een bibliotheek van een boek waarin de holocaust wordt verboden, is bij mijn weten niet verboden. Omdat de wet niet goed uitvoerbaar is, zet men maar een stapje verder. Maar de boeken uit de rekken

halen, is maar een eerste stap. De volgende stap is: zelfs die boeken waarbij maar een zweem van twijfel is uit de rekken halen, dus bijvoorbeeld ook mijn boeken. Toen Bert Anciaux zijn voorstel lanceerde om alle negationistische literatuur uit de rekken van de bibliotheek te halen, werd 's avonds op het journaal een stapeltje boeken getoond waar mijn werk. De uitbuiting van de holocaust bovenop lag. Blij was ik er zeker niet mee; achteraf besepte ik dat net daardoor één van de gevaren van de wet duidelijk werd. De minister is overhaast te werk gegaan, onder druk van de actualiteit. Naar aanleiding van een klacht van een Agalev-gemeenteraadslid in februari 2000 over de aanwezigheid van een negationistisch werk in de openbare bibliotheek van Genk was het dossier weliswaar in voorbereiding. Maar de zaak Sauwens heeft kennelijk alles in een hogere versnelling gebracht. Omdat Verwilghen niet wil meewerken, heeft Anciaux zijn oorspronkelijk plannen afgeblazen, maar het staat vast de lijst met negationistische werken er komt. Er is trouwens een instelling opgericht die de lijst moet opstellen.

Meer dan in Israël en Nederland (tien jaar geleden was dat anders) wordt de jodenuitroeiing vaak gebruikt om de Midden-Oosten politiek van Israël goed te praten. Kritiek op Israël wordt door sommigen gelijkgesteld met jodenhaat, jaloezie omwille van uitzonderlijke prestaties van bijvoorbeeld de joodse wetenschappers. Dat lijkt me omgekeerd racisme. Ik vraag mij af waarom België de Israëlische premier Sharon ontvangt, enkel de SP, Agalev en Ecolo zich ertegen verzetten. Een duidelijk protest, dat de internationale media haalt, ook in Israël, zou meer dan zinnig zijn. Mocht België weigeren Sharon te ontvangen dan zou dat vast en zeker de internationale pers halen, maar een protest van enkele partijen haalt veel minder uit. Zou men niet ook economisch enige druk mogen uitoefenen. Is het wel moreel verantwoord handel te drijven met een land dat in staat van oorlog is met een land zonder leger? Maar het gaat natuurlijk om de joodse staat. We hebben wel een wet tegen het negationisme, maar geen wet die het goedpraten van een misdadige politiek verbiedt.

Pas eind jaren zeventig, met de televisiereeks Holocaust, kwam er serieuze politieke en historische belangstelling voor wat de joden tijdens de tweede wereldoorlog is aangedaan. Voordien was er wereldwijd zo goed als geen interesse. Met één uitzondering: het geruchtmakende proces tegen Adolf Eichman. We beseffen niet hoe recent onze collectieve holocaustherinnering wel is, hoe recent het belang van Auschwitz. Vroeger ging zo goed als alle aandacht naar Dachau, Buchenwald en Bergen-Belsen. Die namen zaten in de groepsherinnering. Die ommekeer hangt vooral samen met de euforie na de Zesdaagse oorlog (1967) en de Jom-Kippoer-oorlog (1973).

De wet op het negationisme kan mensen op de gedachte brengen dat de ontkennersargumenten niet weerlegd kunnen worden, dat er niet voldoende bewijzen zijn. Er kan sympathie voor de underdog en de slachtoffers ontstaan, een martelaarscultus. Maar je mag ook niet overdrijven, het belang van het negationisme wordt zwaar overschat. In België gaat het om vijf man en een paardenkop, zonder macht of invloed. Het boek van Faurisson, Het dagboek van Anne Frank – een vervalsing is in geen enkele Vlaamse bibliotheek ook maar één keer ontleend.

De holocaust als slagwapen in de strijd tegen extreemrechts? Ik heb zo mijn twijfels. Het is in elk geval niet geloofwaardig voor de kiezers en de potentiële kiezers van het Vlaams Blok. De leiders zitten in maatpak, dat zijn geen nazi's die mensen willen uitroeien! Wie gelooft dat nu?! Allemaal propaganda. Hoe zou je ook willen dat mensen die voor die partij stemmen het verband zien tussen de jodenmoord en de personen waarop zij stemmen? Het Vlaams Blok heeft de wet sluw ondertekend. De mensen die door negationistische lectuur in extreemrechts water verzeilen, zouden dat daar waarschijnlijk ook zonder die lectuur beland zijn. De ontkennersgeschriften zijn eerlijk gezegd zo slecht geschreven, zo slecht vertaald, zo abject en zo dom, dat wie daar intrapt in veel zal trappen."

PS Dit interview werd afgenomen op 28 mei. Ondertussen maakte Gie van den Berghe bekend dat hij na rijp beraad heeft afgezien van medewerking aan de lijst van uit de bibliotheekrekken te verwijderen boeken. Bert Anciaux heeft in een reactie verklaard dat het opstellen van de lijst niet staat of valt met de medewerking van één persoon.

Bio

Gie van den Berghe (°1945) is doctor in de ethiek en historicus gespecialiseerd in de besturing van nazi-kampen, egodocumenten en de jodenmoord. Hij schreef daarover een zestal wetenschappelijke boeken, waaronder het recent herdrukte 'De uitbuiting van de Holocaust' (Anthos). Hij publiceert in tal van bladen, wetenschappelijke en andere.

Stefan Colaes (°1975) is medewerker bij het politiek secretariaat van Agalev en is van opleiding historicus